

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

απο τον Καποδιστρια στον Οθώνα 1828-1866

ΕΡΕΥΝΑ – ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Δρ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΜΠΡΕΓΙΑΝΝΗ
Ιστορικός

Το νόμισμα αντανακλά την εξουσία, την “αυθεντία” τόσο της κεντρικής διοίκησης που το εκδίδει όσο και της κοινωνίας που το χρησιμοποιεί. Ωστόσο, η αξία του νομίσματος δεν είναι αποκλειστικά συνδεδεμένη με το κύρος της αρχής που εγγυάται την έκδοσή του: καθώς υπόκειται στις οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις υποτιμάται, διαβρώνεται, σπανιότερα υπερτιμάται, και εν τέλει αποδесμεύεται από τους αντικειμενικούς κανόνες που διέπουν την έκδοσή του¹. Σ’ αυτό το πλαίσιο, το χρήμα – στην υλική του διάσταση – αποτελεί την αφετηρία για τη διερεύνηση των πολύπλοκων νομισματικών φαινομένων, αλλά και το από αποτέλεσμα της εξέλιξης των θεσμών. Κατά την έρευνα των οικονομικών εξελίξεων θα πρέπει να ληφθεί υπ’ όψιν ότι το νομισματικό γεγονός είναι και κατ’ αρχήν ένα σημείο, μια ένδειξη βαθύτερων και περισσότερο πολύπλοκων φαινομένων². Έτσι, τα νομισματικά “δράματα” δεν είναι οι υπαίτιοι της οικονομικής κρίσης. Αντίθετα, σημασιοδοτούν και χρονολογούν την κρίση, προσφέροντας ένα καλό εργαλείο για τη μελέτη της.

Οι γενικότερες αυτές παρατηρήσεις βρίσκουν εφαρμογή στη μελέτη της ιστορίας του νομίσματος στο νεότερο Ελληνικό Κράτος. Όπως φαίνεται από την περιοδολόγηση που ακολουθεί η παρούσα μελέτη, οι διαφορετικές φάσεις στην ιστορία της δραχμής απηχούν ευρύτερες οικονομικές και πολιτικές μεταβάσεις. Ας σημειωθεί στο πλαίσιο αυτών των εισαγωγικών σκέψεων ότι ο ιστο

ρικός κύκλος του ελληνικού εθνικού νομίσματος θα εξεταστεί σε μια οργανικά ενιαία θεματική ενότητα, της οποίας η παρούσα εργασία αποτελεί το σκέλος αναφορικά με τα νομισματικά συστήματα που εισήχθησαν από τον Καποδίστρια και τον Οθωνα. Επομένως, ήδη από τις απαρχές της κρατικής συγκρότησης, η ελληνική πολιτική ιστορία αντανάκλαται στις διάδοχες φάσεις του νομισματικού συστήματος. Εξυπακούεται ότι οι γραμμές του κειμένου δεν μπορεί παρά να είναι αδρές, καθώς το θέμα δεν είναι δυνατό να εξαντληθεί σε περιορισμένο χώρο.

νομισμα και εθνική κυριαρχία

Στην εκπνοή του κύκλου ζωής της δραχμής, η ιστορία του ελληνικού εθνικού νομίσματος αποκτά μια ιδιαίτερη διάσταση: όχι μόνο γιατί η δια του νομίσματος οικονομική ιστορία ενσαρκώνει την πραγματικότητα των καθημερινών οικονομικών συναλλαγών, αλλά και για την συμπύκνωση πτυχών της εθνικής ιστοριογραφίας στα νομισματικά φαινόμενα. Εξ άλλου, η νομισματική κυκλοφορία ακολουθεί τη σταδιακή συγκρότηση του νεοελληνικού Κράτους, ενώ η ανάπτυξη των χρηματοδοτικών θεσμών μοιάζει να αναζητά την ορθολογική της έκφραση³. Καθώς εκδοτικό προνόμιο και εθνική ολοκλήρωση συνάδουν, η αναζήτηση φερέγγυων συναλλαγματικών μέσων θα οδηγήσει στη συμμετοχή της Ελλάδας στην πρώτη ευρωπαϊκή ζώνη κοινής νομισματικής πολιτικής, τη Λατινική Νομισματική Ένωση. Η περιοδικότητα των οικονομικών μηχανισμών, όπως και η νομική θωράκιση των συναλλαγματικών μέσων, καθιστούν προφανές ότι τα νομισματικά φαινόμενα και η εξέλιξη των θεσμών αποτελούν αλληλένδετα ερευνητικά αντικείμενα. Η δε θεσμική πορεία προς την ενηλικίωση του τραπεζικού συστήματος απεικάζει την προσπάθεια του ελληνικού Κράτους να ανταπεξέλθει στις συχνές νομισματικές κρίσεις, στη σπανιότητα δηλαδή και την ακρίβεια του χρήματος, αλλά και να ενσωματώσει, εκτός από εδαφικά και οικονομικά, τις σταδιακά προσαρτώμενες περιοχές να εδραιώσει επομένως την κυριαρχία του. Έτσι, καθ' όλην τον 19ο και τον αρχόμενο 20ό αιώνα η ελληνική Πολιτεία διεκπεραιώνει τη μετάβαση σε ένα εθνικό συναλλαγματικό μέσο, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι αμέσως μετά την εδαφική προσάρτηση ακολουθεί η έκδοση διατάγματος με την οποία απαγορεύεται η κυκλοφορία τούρκικων νομισμάτων στην εκάστοτε προσαρτώμενη περιοχή.

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ι.τα πρώτα μεταεπαναστατικά χρόνια

Ο φοίνικας, σύμβολο προφανές της Ελλάδας που αναγεννάται, αποτελεί το πρώτο εθνικό νόμισμα του Ελληνικού Κράτους. Ωστόσο, ήδη από το 1822 το ζήτημα της κοπής νομίσματος είχε απασχολήσει το αρμόδιο Βουλευτικό Σώμα της Προσωρινής Διοικήσεως της Ελλάδας, ενώ οι επίσημες συζητήσεις σχετικά με την ανάγκη του προσδιορισμού μιας νομισματικής μονάδος άγονται στο έτος 1825⁴. Τα σχέδια αυτά δεν είχαν αποτέλεσμα και η νομισματική ανωμαλία εξακολούθησε, έως ότου, στις αρχές του 1828, ο Κυβερνήτης Καποδίστριας απετάνθη στο Πανελλήνιον (συμβουλευτικό σώμα του Κυβερνήτη, είδος Συμβουλίου Επικρατείας) καλώντας το να συσχεφθεί περί δημιουργίας εθνικού νομίσματος. Πράγματι, η Δ' Εθνοσυνέλευση του Αργους υπέβαλε στην κρίση του Κυβερνήτη σχέδιο, με το σχετικό ψήφισμα της 29ης Ιουλίου 1828. Ο φοίνικας γεννιέται, νόμισμα αργυρό με αναλογία τίτλου εννέα μερών αργύρου και ενός χαλκού, κατά τα πρότυπα του αργυρού γαλλικού φράγκου. Ο νομισματικός κανόνας είναι, λοιπόν, ο άργυρος. Ορίζονται δε πολλαπλάσια του φοίνικα σε χρυσό και ασήμι, καθώς και υποδιαίρεσεις σε χαλκό. Έτσι, 1 χρυσή *Αθηνά* ισούται με 20 ασημένιους φοίνικες, ενώ 5 ασημένιοι φοίνικες συστήνουν 1 ασημένια *αιγίδα*. Ως χάλκινα νομίσματα ορίζονται το *λεπτόν*, το *δεύτερον*– ίσο με μισό λεπτό –, και το *πεντάριον*– ίσο με 5 λεπτά –, ενώ αργότερα θα κυκλοφορήσουν για τη διευκόλυνση των συναλλαγών και χάλκινα 10λεπτα και 20λεπτα⁵.

Δεν είναι χωρίς ενδιαφέρον η παρακολούθηση της διαδικασίας που οδήγησε στην κοπή και νομική επικύρωση του φοίνικα, καθώς το ζήτημα είναι άμεσα συνδεδεμένο με τις προσπάθειες συγκρότησης εθνικού οικονομικού χώρου και υπάγεται σε περιορισμούς, λόγω της πρωτογενούς οργάνωσης του κρατικού μηχανισμού. Όπως αναφέρει το Υπουργείο Οικονομικών σε μεταγενέστερη έκδοση: Και άπεφασίσθη μὲν ἡ χάραξις ἰδίου Ἑλληνικοῦ νομίσματος, ἀλλ' ἔλλειπον αἱ τὲ ἀναγκαῖαι μηχαναὶ καὶ τὸ χρήμα, ἅτινα ἐξευρέθησαν περὶ τὰ τέλη Μαΐου 1828, ὁπότε περιῆλθεν εἰς τὸν Κυβερνήτην παρὰ τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως διὰ συναλλαγματικῶν πληρωτέων ἐν Λονδίῳ ποσὸν ἑνὸς καὶ ἡμίσεως ἑκατομμυρίων ρουβλίων⁶. Ο Καποδίστριας προέβη στις απαραίτητες ενέργειες και αποφάσισε την αγορά νομισματικού-μηχανολογικού εξοπλισμού από τους Ιωαννίτες Ιππότες της Μάλτας για το ευτελές ποσό των εκατό λιρών. Ας σημειωθεί σ' αυτό το σημείο ότι επιφορτισμένος με τα νομισματικά της εποχής ήταν ο Αλέξανδρος Κοντόσταυλος, παλαιός Φιλικός και μέλος

της επί των Οικονομικών Επιτροπής. Με αυτό τον – παλαιό και εφθαρμένο – μηχανολογικό εξοπλισμό, που ο ίδιος ο Κοντόσταυλος αγόρασε από την Μάλτα, ιδρύθηκε το πρώτο Ελληνικό Νομισματοκοπείο και εγκαταστάθηκε στην αυλή της οικίας του Κυβερνήτη στην Αίγινα. Κόβονται, λοιπόν, κατά το ίδιο έτος τα πρώτα αργυρά και χάλκινα νομίσματα, τα οποία και αποστέλλονται στην Εθνοσυνέλευση του Αργους.

Η Δ' Εθνοσυνέλευση δια του ψηφίσματος Ζ' της 31ης Ιουλίου 1829 εγκρίνει τη σύσταση του Εθνικού Νομισματοκοπείου και την κοπή του νομίσματος⁷. Ως σύμβολα επικυρώνονται ο φοίνικας και ο κλάδος ελιάς και δάφνης, ενώ το νόμισμα φέρει τις εκατέρωθεν επιγραφές “Ελληνική Πολιτεία” και “Κυβερνήτης Ι. Α. Καποδίστριας”. Σε συνέχεια του παραπάνω ψηφίσματος, η επί των Οικονομικών Επιτροπή⁸ κοινοποιεί, την 28η Σεπτεμβρίου 1829, ότι ετέθησαν στην κυκλοφορία τα ήδη κοπέντα εθνικά νομίσματα: ο αργυρός φοίνικας διαιρείτο σε 100 λεπτά, ενώ 6 φοίνικες αντιστοιχούσαν σε 1 ισπανικό δίστηλο, νόμισμα ευρέως διαδεδομένο στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Επίσημη ημερομηνία κυκλοφορίας των πρώτων εθνικών νομισμάτων ορίστηκε η 31η Οκτωβρίου 1829, ενώ προβλέφθηκε και σχετική επίσημη τελετή. Από τα αργυρά και χρυσά πολλαπλάσια του φοίνικα δεν κόπηκε κανένα, λόγω της έλλειψης πολυτίμων μετάλλων: εκόπησαν μόνον 11.978 αργυροί φοίνικες δια τους οποίους έχρησιμοποιήθη ὁ ἄργυρος ὁ προερχόμενος ἐκ τῶν νηοσιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, διὰ δὲ τὰ χαλκὰ κέρματα ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ ἐκ λαφύρων προερχόμενα τουρκικὰ τηλεβόλα⁹.

Όπως γίνεται εύκολα κατανοητό, το νομισματικό σύστημα που εισήγαγε ο Καποδίστριας είχε ως στόχο αφ' ενός την ευρεία διείσδυση του εθνικού νομίσματος στις καθημερινές μικροσυναλλαγές μέσω της κυκλοφορίας των χάλκινων υποδιαρέσεων, και αφ' ετέρου την αναγωγή του σε παράγοντα του εξωτερικού εμπορίου μέσω της σύνδεσής του με το ισπανικό δίστηλο¹⁰. Τον ίδιο στόχο υπηρετεί άλλωστε και το ψήφισμα της 28ης Ιανουαρίου 1830, το οποίο καθορίζει την ισοτιμία των σημαντικότερων ξένων νομισμάτων ως προς το φοίνικα και απαγορεύει την κυκλοφορία στον ελληνικό χώρο ξένων χάλκινων νομισμάτων και τούρκικων κοπέντων το 1826¹¹.

Για λόγους πιστότητας, ας αναφερθούν εδώ ορισμένες παρατηρήσεις που έχουν σχέση τόσο με το “φαίνεσθαι”, όσο και με το “είναι” του πρώτου νεοελληνικού νομίσματος. Ετσι, το βάρος του κοπέντος φοίνικα (4,163 γραμμάρια, εκ των οποίων 3,747 γραμμάρια καθαρός άργυρος) ήταν μικρότερο από το βάρος που είχε αναγγελθεί (4,408 γραμμάρια, εκ των οποίων 4,029 καθαρός άργυρος). Αντίστοιχα, η σχέση του φοίνικα προς το ισπανικό δίστηλο είναι κατά τι μικρότερη από την καθορισμένη σύμφωνα με την απόφαση της επί των

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οικονομικών Επιτροπής, αντιπροσωπεύοντας μόλις το 93% του ορισθέντος 1/6¹². Σύμφωνα με τα μεταγενέστερα σχόλια του Υπουργείου Οικονομικών, οι ανωμαλίες αυτές είναι δικαιολογημένες τόσο από την απειρία του κρατικού μηχανισμού, όσο και από τις “νομισματικές αρρυθμίες” της περιόδου. Ούτως ή άλλως, η αναντιστοιχία του βάρους του φοίνικα ως προς τη ληφθείσα βάση αποτέλεσε την αφορμή, όπως θα δούμε στη συνέχεια, για την αλλαγή του νομισματικού συστήματος και τη γέφυρα για το πέρασμα στη δραχμή. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί η άποψη ότι η μυστικιστική παράσταση του φοίνικα που αναγεννάται εκ της τέφρας του δεν έχει να κάνει με το συμβολισμό του ελληνικού έθνους που ξαναζεί μετά την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης, αλλά με τη χρήση του συμβόλου από τη Φιλική Εταιρεία κατά την αμέσως προηγούμενη περίοδο. Φαίνεται πως εισηγητής της απεικόνισης του φοίνικα ήταν ο Φιλικός Αλ. Κοντόσταυλος, πράγμα που συνδέει το νέο νόμισμα με το “συνωμοτικό”, αλλά και φιλορωσικό παρελθόν των εξεγερμένων Ελλήνων¹³. Οποιοσ κι αν είναι ο συμβολισμός, η ίδια η χρήση του συμβόλου αποτελεί και τη σημειολογία μιας πολιτείας που τρέφεται από τους μύθους του παρελθόντος, της νεότερης ή αρχαιότερης εθνικής μυθολογίας. Εν γένει, ο φοίνικας αντιπροσωπεύει τις προσπάθειες του Καποδίστρια για τη συγκρότηση κρατικού μηχανισμού, οι οποίες όμως ακυρώνονται με την έλευση του Οθωνα και τη γένεση του Ελληνικού Βασιλείου. Η δολοφονία του Καποδίστρια θα σημάωνει και το τέλος του νομισματικού συστήματος που ο ίδιος εισήγαγε, σε παραλληλία με τις προσπάθειές του για την πολιτειακή συγκρότηση του νεοσύστατου Κράτους.

Τραπεζικά γραμμάτια

Κλείνοντας την αναφορά στην καποδιστριακή περίοδο, θα πρέπει να περιληφθούν στη νομισματική ιστορία της εποχής οι προσπάθειες για έκδοση χαρτονομίσματος, προσπάθειες των οποίων το έρεισμα είναι, βέβαια, ταμειακό. Κατά τον Ιούνιο 1831, ο Κυβερνήτης αποφασίζει την αντιμετώπιση αναγκών του προϋπολογισμού με το μέτρο της έκδοσης χαρτονομίσματος, σύμφωνα με το παρακάτω σκεπτικό: Χρεωστούντες να εξεύρωμεν τόν τρόπον τοῦ να θεραπεύσωμεν τήν ἀνάγκην ταύτην [την ταμειακή] χωρίς να ἐπιφορτίσωμεν μέ νέους φόρους τήν γεωργίαν και τὸ ἐμπόριον τὰ ὅποια ὀφείλομεν να ἀναζωογονήσωμεν ὡς παθόντα ἐκ τῆς παρελθούσης ἀνωμαλίας. Θεωροῦντες τήν ἀνάγκην τοῦ να μεταχειρισθῶμεν εἰς τήν περίστασιν ταύτην και πρὸς θεραπείαν τῶν ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀποτελεσμάτων τὸ εἰς ἄλλα Ἕθνη παραδεδεγμένον χαρτονόμισμα και συνάμα να ἀσφαλίσωμεν τήν ὑπόληψιν αὐτοῦ¹⁴. Με το ψήφι-

Ασημένιος φοίνικας, 1828.
Νομισματοκοπείο Αίγινας

σμα της 17ης Ιουνίου 1831 καθορίζεται η εκτύπωση, *δια της Επιτροπής της Εθνικής Τραπεζής*¹⁵, χαρτονομισμάτων των 5, 10, 50 και 100 φοινίκων συνολικής αξίας 3.000.000. Πράγματι, το ψήφισμα επικυρώνεται από την Δ' Εθνοσυνέλευση στις αρχές του επόμενου έτους, αλλά εγκρίνεται η εκτύπωση χαρτονομισμάτων έως το ποσό μόνον των 1.000.000 φοινίκων. Στην απόφαση της Εθνοσυνέλευσης αναφέρεται η αβεβαιότητα του Σώματος σχετικά με τη φερεγγυότητα του νέου συναλλαγματικού μέσου, καθώς το ψήφισμα του Ιουνίου 1831 δεν παρείχε εγγυήσεις για τη μετατρεψιμότητα των εκδοθησόμενων τραπεζογραμματίων, αλλά ούτε καθόριζε την περίοδο εξαργυρώσεώς τους. Λίγες μέρες αργότερα, στις 27 Ιανουαρίου 1832, με κυβερνητική εισήγηση το ποσό περιορίζεται από 1.000.000 σε 500.000 φοινίκες, ενώ προσδιορίζεται ότι τα τραπεζογραμμάτια απαγορεύεται να κυκλοφορούν μεταξύ των πολιτών, καθώς γίνονται δεκτά μόνο στο Δημόσιο Ταμείο εξ ολοκλήρου για τις πληρωμές από τις εκποιήσεις εθνικών φθαρτών κτημάτων και μερικώς για τις ενοικιάσεις των προσόδων και των λοιπών δημοσίων εσόδων. Οι παραπάνω απαγορευτικές, τελικά, ρυθμίσεις καταδεικνύουν την έγνοια για τη διασφάλιση της αξιοπιστίας των εθνικών συναλλακτικών μέσων, αλλά και αντανακλούν τα εύλογα προβλήματα που προέρχονται από την ανυπαρξία υποστηρικτικού πιστωτικού οργανισμού.

Τραπεζογραμμάτιο μιας όψεως 100 φοινίκων, 1831.

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

II. το νομισματικό σύστημα του Οθωνα

Η αλλαγή του νομισματικού συστήματος, αμέσως μετά την ενθρόνιση του Οθωνα, σημασιδοτεί τη ρήξη με την προηγούμενη πολιτική κατάσταση και χρονολογεί τις απαρχές του ελληνικού Βασιλείου.

Η δραχμή και το ιστορικό της πλαίσιο

Η δραχμή καθορίζεται ως η νέα νομισματική μονάδα με το Βασιλικό Διάταγμα της 8/20 Φεβρουαρίου 1833. Η αιτιολογία για την αλλαγή του νομισματικού καθεστώτος είναι η ανεπάρκεια του φοίνικα να διασφαλίσει την αξιοπιστία των συναλλαγών και να προασπίσει τα ιδιωτικά συμφέροντα των πολιτών: Είς τόπον τής ἄχρητου ὕδα προσδιωρισμένης μονάδος τοῦ Φοίνικος, ὅστις ἦτο ἐλαφρότερος τῆς ληφθείσης βάσεως, θέλει εἰσαχθῆ νέον νόμισμα φέρον τὸ ὄνομα δραχμή, καὶ θέλει λογισθεσθαι ὡς μονὰς καὶ βάσις τοῦ νέου νομισματικοῦ συστήματος¹⁶. Εξ ἄλλου σε σχεδόν ταυτόχρονη Εγκύκλιο του επί των Οικονομικών Γραμματέως της Επικρατείας Α. Μαυροκορδάτου τονίζονται τα εξής: Τὴν βλάβην αὐτὴν [λόγω του ἐλλειποβαροῦς του φοίνικα] ἐγνωρίσαμεν ἐκ πείρας ὅλοι καὶ μάλιστα οἱ ἔμποροι Ἕλληνες, οἵτινες κρατοῦντες τὰ κατὰστίχων τῶν ἡ εἰς γρόσια ἢ εἰς φοίνικας, ἐνῶ πολλάκις ἐνόμισαν ὅτι ἐπώλησαν τὰς πραγματείας των μὲ κέρδος οὐχὶ εὐκαταφρόνητον, εὐρέθησαν μὲ ζημίαν σημαντικὴν ... Ἄλλην ζημίαν σημαντικωτάτην ἐπροξένησεν ἡ εἰσαγωγή νομισμάτων μὴ ἐχόντων τὴν ἐξωτερικὴν ἀξίαν ἀνάλογον τῆς διδομένης εἰς αὐτὰ τιμῆς, εὐκολώτατα παραχαραττομένων καὶ συνεχῶς νοθευμένων. Ταῦτα εἶναι ὅλα τὰ Τουρκικὰ χρυσὰ νομίσματα, τὰ ὅποια κατήντησαν ἀπὸ τινὸς καιροῦ τὰ μόνον σχεδὸν εἰς κυκλοφορίαν ἐντὸς τοῦ Κράτους¹⁷.

Η φραστική διατύπωση, αναφορικά με την ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης στο φοίνικα, διαχέει την πεποίθηση των νέων πολιτειακῶν παραγόντων σχετικά με την ανεπάρκεια του πολιτικού συστήματος που εγκαθίδρυσε ο Κυβερνήτης. Αντίθετα ἀπὸ τις συμβολιστικὲς καὶ – ἴσως – μυστικιστικὲς απεικονίσεις του φοίνικα, η δραχμὴ ἀνακαλεῖ το κλασικὸ παρελθόν του ελληνικοῦ Βασιλείου, καθὼς μια ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψη για την αρχαία καὶ τὴ νέα Ελλάδα μοιάζει να συνδέει τὴν ἀθηναϊκὴν δραχμὴ με τὴ νεοελληνικὴ ἀναβίωσή της. Η ὑπὸ ἐξέταση νομισματικὴ “ἀναγέννηση” βρῖσκεται, ἄλλωστε, στο κλίμα των κλασικιστικῶν ἀναβιώσεων του 19ου αἰῶνα, περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ἓνα ἐντονα ἰδεαλιστικὸ νεοκλασικὸ κύμα συνέπαιρνε τὴν Ἐυρώπη, καθὼς τόσο οἱ καλὲς τέχνες, ὅσο καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διέπονταν ἀπὸ ευρείες ἀναφορὲς στο ἀρχαιοελληνικὸ παρελθόν¹⁸.

Με το Βασιλικό Διάταγμα της 8/20 Φεβρουαρίου 1833 και την εγκύκλιο της 13/25 του αυτού μηνός ο φοίνικας καταργήθηκε και λήφθηκε πρόνοια για την απόσυρση των εν κυκλοφορία κερμάτων. Έτσι, καθορίστηκε ότι οι “τεθέντες παρά τιμήν” φοίνικες υποτιμώνται στο 93% της ονομαστικής αξίας τους, λόγω του ελλειπούς βάρους σε άργυρο, και μ’ αυτήν την αξία θα γίνονται δεκτοί προς ανταλλαγή στα Δημόσια Ταμεία. Όσον αφορά τις χάλκινες υποδιαίρεσεις του αποσυρθέντος νομίσματος, ορίστηκε ότι αυτές θα γίνονται δεκτές στα Δημόσια Ταμεία στην τιμή του 80% επί της ονομαστικής τους αξίας, ενώ αξιοσημείωτη είναι η παρατήρηση ότι ένα από τα ολέθρια αποτελέσματα του καποδιστριακού νομισματικού συστήματος ήταν και η υπερπληθώρα των χάλκινων νομισμάτων, φαινόμενο που υπήρχε πρόθεση να εξαλειφθεί με την εισαγωγή της δραχμής¹⁹. Ως χρονολογία αποσύρσεως από την κυκλοφορία των ελληνικών και ξένων χάλκινων κερμάτων, όπως και των αργυρών φοινίκων, ορίστηκε η 1/13 Μαΐου 1833²⁰.

Με το Διάταγμα της 8/20 Φεβρουαρίου καθιερώνεται, λοιπόν, η δραχμή με περιεκτικότητα 4,447 γραμμάρια αργύρου, τίτλου καθαρότητας 0,900 ή 0,2888 του γραμμαρίου χρυσού, τίτλου καθαρότητας 0,900, και με ισοτιμία 1 προς 0,895 του γαλλικού φράγκου. Η δραχμή ακολουθεί το δεκαδικό σύστημα, ενώ ορίστηκε η κοπή αργυρών δραχμών, πενταδράχμων και τετάρτων δραχμής με την ίδια αναλογία μεταλλικού μείγματος. Καθορίστηκε, επίσης, η κοπή χρυσών 20δράχμων και 40δράχμων με την ίδια αναλογία πολυτίμου μετάλλου²¹. Σύμφωνα με αυτά τα στοιχεία, η ανταλλακτική σχέση του χρυσού με τον άργυρο ήταν 1/15,5, πράγμα που ανταποκρινόταν στη διεθνή τιμή των δύο μετάλλων²². Από τα παραπάνω εμφανίζεται ότι, αν και ο νομισματικός κανόνας είναι ο άργυρος, υφέρεται ωστόσο η λογική του διμεταλλισμού²³. Η δραχμή, ακολουθώντας παρ’ όλα αυτά την πρακτική του φοίνικα, συνδέεται με το ισπανικό δίστηλο, του οποίου και αποτελεί το 1/6. Και πάλι, όμως, παρατηρείται ότι η περιεκτικότητά της σε άργυρο είναι μικρότερη απ’ αυτήν του δίστηλου, αν και η αναλογία είναι σαφώς καλύτερη απ’ ότου του φοίνικα. Σύμφωνα με μια άποψη, η εκ νέου σύνδεση του ελληνικού νομίσματος με το ισπανικό δίστηλο ήταν μια λανθασμένη πρακτική: το συγκεκριμένο νόμισμα, όντας προορισμένο για ευρεία χρήση στις ισπανικές αποικίες της Λατινικής Αμερικής, ήταν εύκολο να παραχαραχθεί, αλλά και να νοθευτεί. Η σύνδεση, λοιπόν, με ένα νόμισμα αμφίβολης αξίας, υπονόμει το κύρος της δραχμής²⁴.

Για να ολοκληρωθεί η εικόνα του νομισματικού συστήματος που εισήγαγε ο Όθωνας πρέπει να αναφερθούν οι συνθήκες κυκλοφορίας των ξένων νομισμάτων στην ελληνική επικράτεια. Με το προαναφερθέν Διάταγμα της 8/20 Φεβρουαρίου 1833 περί ρυθμίσεως του νομισματικού συστήματος, καθορίζε-

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ται ότι θα γίνονται δεκτά προσωρινῶς καὶ μέχρι νεωτέρας διαταγῆς για πληρωμές στο Δημόσιο Ταμείο, ὡπως και για τις μεταξύ των πολιτῶν συναλλαγές, ορισμένα ξένα νομίσματα, εκ των οποίων αναφέρουμε τα εξής: το γαλλικό φράγκο (μονόφραγκο, πεντάφραγκο, χρυσά 20φραγκα και 40φραγκα), γερμανικά, αυστριακά, ολλανδικά νομίσματα, και βέβαια το μεξικάνικο ισπανικό δίστηλο. Στο διάταγμα ορίζεται και η εσωτερική τιμή των προαναφερθέντων νομισμάτων ως προς τη δραχμή. Η ανάγκη διατήρησης στην κυκλοφορία σημαντικού αριθμού ξένων νομισμάτων καταδεικνύει αφ' ενός τη νομισματική "αταξία" που επικρατούσε στην Ελλάδα της εποχής, και αφ' ετέρου την ανασφάλεια, βασισμένη οπωσδήποτε σε αντικειμενικούς παράγοντες, του κρατικού μηχανισμού σχετικά με τις δυνατότητες κοπής ικανών ποσοτήτων του εθνικού νομίσματος.

Σε ένα δεύτερο Διάταγμα ίδιας ημερομηνίας²⁵ διατιμώνται 45 ξένα, αργυρά και χρυσά νομίσματα τα οποία αντιπαραβάλλονται ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν των ἀξίαν με το νέο ελληνικό νόμισμα. Η διατύπωση του Διατάγματος σημαίνει ότι τα ξένα νομίσματα διατιμώνται ὡς ἀφορὰ τὴν ονομαστικὴν τους ἀξία και ὄχι βάσει της περιεκτικότητάς τους σε πολύτιμο μέταλλο²⁶. Ὁπως θα δούμε στη συνέχεια, η πρακτικὴ αὐτὴ ἀποτελέσσει μιὰ ἀπὸ τις ἀδυναμίες που οδήγησαν στην υπολειτουργία του οθωνικού νομισματικού συστήματος. Ἐξ ἄλλου, τόσο το Διάταγμα *περὶ ρυθμίσεως του νομισματικού συστήματος* ὡς και το Διάταγμα *περὶ διατιμίσεως ξένων νομισμάτων*, ἀμφότερα της 8/20 Φεβρουαρίου 1833, δεν κάνουν καμιά ἀναφορὰ στα τουρκικά νομίσματα. Ὑπονοείται, επομένως, ὅτι αὐτὰ ἀποσύρονται εκ της κυκλοφορίας. Είναι, βέβαια, προφανές ὅτι κάτι τέτοιο δεν συνέβη, ἀντίθετα ἀπὸ τις εὐχές της κεντρικῆς ἐξουσίας, η οποία λίγους μήνες μετὰ σπεύδει να καλύψει το νομοθετικό κενό: ... ἐπεριμέναμεν ὅτι οἱ ὑπήκοοί μας ἤθελον παρακινήθη ἐκ τούτου νὰ μὴ δέχωνται αὐτὰ [δηλαδή τα τουρκικά νομίσματα] εἰς τὴν δόσοληψίαν των τῶν τῶσφ μᾶλλον καθόσον ἢ κατάστασις των διακινδυνεύει μεγάλως ἐκ τῆς ἀκαταπαύστου μεταβολῆς τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν τῶν νομισμάτων ἀξίας. ... ὁμως ὄχι μόνον δὲν ἐπληρώθη ἡ προσδοκία μας αὐτὴ, ἀλλὰ μάλιστα πληροφοροῦμεθα ὅτι εἰσάγεται μεγάλη πληθὺς Τουρκικῶν νομισμάτων και ἀνταλλάσσεται εἰς Ἑλληνικά, τὰ ὅποια ἔπειτα ἐξάγονται²⁷. Με το μεταγενέστερο Διάταγμα του Αὐγούστου 1833 ἀπαγορεύεται η κυκλοφορία ὅλων των τουρκικῶν νομισμάτων, ἐνῶ ορίζεται ὅτι, ὅσα τυχόν βρεθοῦν μελλοντικὰ σε κυκλοφορία, θα δημεύονται. Η ἀρση ἀπὸ τὴν κυκλοφορία των τουρκικῶν νομισμάτων συνοδεύτηκε ἀπὸ θέσπιση προστίμων για ὅσους ἐπιχειρήσουν εἰσαγωγή και ἀνταλλαγὴ των με ἐλληνικά νομίσματα, ἀλλὰ και ἀμοιβῶν για ὅσους καταδώσουν στις ἀρχές μιὰ τέτοια πρακτικὴ.

*Ἀσημένια δραχμή, 1833.
Κεφαλὴ Ὀθῶνα σε νεανικὴ ηλικία,
χαρᾶγμένο ἀπὸ τον Voigt.
Νομισματοκοπτεῖο Μονάχου.*

Η νομισματική λειτουργία της οθωνικής δραχμής

Γενικά μιλώντας για τις κοπές της οθωνικής περιόδου εύκολα παρατηρούμε ότι η απεικόνιση της κεφαλής του Βασιλέως στη μια όψη των χρυσών και ασημένιων δραχμών, καθώς και η χρήση των κρατικών συμβόλων στη β' πλευρά των προαναφερθέντων νομισμάτων και στην κύρια όψη των χάλκινων, παραπέμπει στα τυπικά νομισματικά πρότυπα ευρωπαϊκού βασιλευόμενου κράτους. Είναι εύλογη η προσπάθεια να συνδεθεί το νέο νόμισμα με το κύρος του κρατικού μηχανισμού, το οποίο εγγυάται ο θεσμός της βασιλείας. Σ' αυτήν τη γενικότερη μορφολογική περιγραφή, ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στο σχεδιασμό των αρχικών σφραγίδων των χρυσών και ασημένιων οθωνικών νομισμάτων, από το διάσημο γερμανό χαρακτή Voigt. Οι πρώτες κοπές πραγματοποιήθηκαν στο Νομισματοκοπείο του Μονάχου, ενώ είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι αργυρά νομίσματα 1 δραχμής και χάλκινα μονόλεπτα και δίλεπτα είχαν κοπεί κατά τα τέλη του 1832, πριν δηλαδή υπογραφεί το Β. Διάταγμα που αφορούσε την έκδοσή τους. Σύμφωνα με τον Αντιβασιλέα von Maurer, η Αντιβασιλεία, προτού ακόμη έλθει στην Ελλάδα, είχε αποφασίσει να εφαρμόσει ένα καλύτερο νομισματικό σύστημα, και αφού πήρε τη σχετική εξουσιοδότηση από το Βασιλέα της Βαυαρίας Λουδοβίκο, είχε αρχίσει να κόβει τα νέα ελληνικά νομίσματα στο Βασιλικό Νομισματοκοπείο του Μονάχου. Οι κοπές στο Μόναχο θα συνεχιστούν για τα έτη 1833-1834, και περιλαμβάνουν τόσο αργυρά όσο και χρυσά ελληνικά νομίσματα. Στη συνέχεια, οι σφραγίδες του Voigt μεταφέρονται στο Παρίσι, όπου πραγματοποιούνται διάφορες κοπές το 1833 και 1834. Το 1836 θα συσταθεί το Νομισματοκοπείο Αθηνών²⁸, όπου θα πραγματοποιηθούν όλες οι ασημένιες κοπές ελληνικών νομισμάτων της περιόδου 1842-1855 και τα χάλκινα της περιόδου 1836-1857. Σε ταμειακούς λόγους θα πρέπει να οφείλεται η παντελής έλλειψη ασημένιων κοπών, τόσο κατά την περίοδο 1836-1841, μετά και την εξάντληση του δανείου των Μεγάλων Δυνάμεων, όσο και από το 1856 έως το 1858, έτος κατά το οποίο το Νομισματοκοπείο Αθηνών διαλύεται. Σχετικά με τη δραστηριότητα του ελληνικού ιδρύματος, αναφέρουμε το σχεδιασμό νέας σφραγίδας το 1845 από το διάσημο αυστριακό χαρακτή Lange: με τη σφραγίδα αυτή τυπώθηκαν οι ασημένιες κοπές της δεκαετίας του 1850. Ας σημειωθεί ότι μια μικρή γλαύκα εμφανίζεται ενίοτε στις κοπές του Νομισματοκοπείου Αθηνών, χρησιμεύοντας περιστασιακά ως σύμβολο του ιδρύματος. Οπως είδαμε η τελευταία κοπή που πραγματοποιήθηκε στο Νομισματοκοπείο Αθηνών ήταν τα χάλκινα νομίσματα του 1857. Από τη χρονολογία αυτή έως την έκπτωση του Οθωνα (1862) δεν κόβονται νέα νομίσματα, πράγμα που μας οδηγεί στην υπόθεση ότι το νομισματικό

Χρυσό νόμισμα 20 δραχμών, 1833
Νομισματοκοπείο Μονάχου

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

σύστημα, που ο ίδιος εισήγαγε, εξέπεσε προτού ο μονάρχης εγκαταλείψει τη χώρα. Όσον αφορά την ονομαστική αξία των εκδοθέντων και κυκλοφορησάντων νομισμάτων της περιόδου 1833-1867, το Υπουργείο Οικονομικών δίνει το ποσό των 6.587.958 δραχμών για τα χρυσά και αργυρά νομίσματα και το ποσό των 1.931.433 δραχμών για τα χάλκινα. Από την εξέταση της σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι κοπές των πρώτων ετών της οθωνικής περιόδου αντιπροσωπεύουν αναλογικά το μεγαλύτερο μέρος του συνόλου των κοπών, όσον αφορά την ονομαστική τους αξία²⁹.

Περιγράφηκε παραπάνω το νομισματικό σύστημα του Οθωνα, ενώ είδαμε τις διατάξεις που διέπουν την κυκλοφορία των ξένων νομισμάτων. Ποια ήταν όμως η τύχη του νεογέννητου εθνικού νομίσματος; Ήδη, η έλλειψη περιοδικότητας στις κοπές κατέδειξε το προβληματικό της ύπαρξής του, αλλά και την άμεση συσχέτιση των νομισματικών κρίσεων με τις ταμειακές δυσχέρειες του ελληνικού Κράτους. Πράγματι, το εθνικό νόμισμα δεν παρέμεινε για πολύ καιρό εντός των ελληνικών συνόρων, καθώς τα ξένα αργυρά και χρυσά νομίσματα, διατιμηθέντα στην ονομαστική τους αξία ως προς το ελληνικό, μολονότι φθαρμένα και ελλειποβαρή, έδιδαν τα ίθαγενή κατά τον άπαράβατον νόμον ότι τὸ κακὸν νόμισμα διώκει τὸ καλόν³⁰. Τη νομισματική αταξία επέτειναν δύο παράγοντες: α) το γεγονός ότι η προσωρινή αποδοχή για πληρωμές προς το Δημόσιο Ταμείο των ξένων νομισμάτων, που ορίστηκαν από το Διάταγμα της 8/20 Φεβρουαρίου 1833, όχι μόνο αποδείχθηκε στην πράξη μόνιμη, αλλά και επεκτάθηκε με την προσθήκη και νέων νομισμάτων – αμφίβολου κύρους – στον αρχικό κατάλογο, και β) η ανεμπόδιστη τελικά κυκλοφορία των τούρκικων νομισμάτων, παρά τις αλληπάλληλες νομοθετικές ρυθμίσεις και παρά τη συνεχώς μεταβαλλόμενη και μειούμενη εσωτερική αξία τους. Συνοψίζοντας, ο Ε. Κεχαγιάς θα σημειώσει με επιγραμματικό τρόπο: Οὐτὼ δὲ ἡ νομισματικὴ ἡμῶν μονάς, ἡ δραχμὴ, δὲν ὑφίσταται πλέον πρᾶγματι, ἀλλὰ κατέστη νόμισμα ἰδανικόν, χρησιμεῖον ἁπλῶς ὡς μέσον λογιστικῆς ἀναγωγῆς τῶν τε ξένων νομισμάτων καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας³¹.

*Ασμήνια δραχμή, 1851.
Κεφαλή Οθωνα σε ώριμη ηλικία,
χαραγμένο από τον Lange.
Νομισματοκοπείο Αθηνών.*

Τραπεζικά γραμμάτια

Λιγότερο περιπετειώδης από τη ζωή της δραχμής κατά την περίοδο της βασιλείας του Οθωνα, η έκδοση τραπεζογραμματίων συνδέεται εξ αρχής με έναν τραπεζικό οργανισμό, την Εθνική Τράπεζα. Οι διαπραγματεύσεις της κυβέρνησης του Οθωνα με το φιλέλληνα κεφαλαιούχο Eynard κατέληξαν στην ίδρυση της Εθνικής. Σύμφωνα με το νόμο της 30ής Μαρτίου 1841, η Τράπεζα είναι ίδρυμα ιδιωτικό, ενώ στον κύκλο εργασιών της πέρα από τις συνήθεις τραπε-

ζικές συναλλαγές, συγκαταλεγόταν και η έκδοση τραπεζογραμματίων³², προνόμιο που, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, ήταν αποκλειστικό: εξαιρούνται, βέβαια, τα έτη μετά το 1864, οπότε η προσάρτηση των Ιονίων Νήσων είχε ως συνέπεια τη λειτουργία ως εκδοτικής τράπεζας και της Ιονικής. Παρά τον ιδιωτικό χαρακτήρα της Εθνικής Τράπεζας, το κράτος διατηρεί ένα ρυθμιστικό, θα λέγαμε, ρόλο μέσω της συμμετοχής του στα κεφάλαιά της, αλλά και τον ορισμό Βασιλικού Επιτρόπου: η κυβέρνηση συμμετέχει στο μετοχικό κεφάλαιο μόνο κατά 20% (το οποίο και τελικά μεταφράζεται σε 1.000 μετοχές), ενώ στόχος είναι να ενισχύσει την προσπάθεια χωρίς να διατηρεί κάποιο ιδιαίτερο προνόμιο σε σχέση με τους κοινούς μετόχους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το τραπεζικό ίδρυμα αποδεδειγμένα από την κακή κατάσταση του Δημοσίου Ταμείου και αποκτούσε οικονομική αυτοτέλεια³³. Η ΕΤΕ αρχίζει τις εργασίες της στις 22 Ιανουαρίου 1842, με κατατεθειμένο κεφάλαιο 3.402.000 δρχ.

Σύμφωνα με τις καταστατικές διατάξεις, το νεοσύστατο ίδρυμα έπρεπε να διαθέτει ως μεταλλικό κάλυμμα το 1/4 τουλάχιστον των εν κυκλοφορία τραπεζικών γραμματίων, ενώ αργότερα η σχετική διάταξη – αντικείμενο, άλλωστε, πολλαπλών διαπραγματεύσεων –, κατέστη λιγότερο ελκυστική για την Τράπεζα³⁴. Τα τραπεζογραμμάτια της Εθνικής τέθηκαν σε αναγκαστική κυκλοφορία το 1848, δια του Νόμου της 4ης Απριλίου του ίδιου έτους, και η Τράπεζα απέκτησε το δικαίωμα της αναστολής της εξαργυρώσεώς τους. Η οικονομική κρίση, που προκάλεσαν οι πανευρωπαϊκές σχεδόν πολιτικές αναταραχές του 1848, επηρέασε και τον οικονομικό μικρόκοσμο της Ελλάδας, οδηγώντας το ελληνικό κοινό σε άμεση εξαργύρωση των εν κυκλοφορία τραπεζογραμματίων. Η κυβερνητική αρωγή, με τη μορφή της αναγκαστικής κυκλοφορίας, ήταν μέτρο καθαρά προστατευτικό³⁵: στοχεύοντας στην προστασία της νεοσύστατης Τράπεζας, επεβλήθη αρχικά για 4 μήνες. Το διάστημα δεν στάθηκε αρκετό και τελικά η αναγκαστική κυκλοφορία θεσπίστηκε για περίπου ένα χρόνο, έως τον Απρίλιο του 1849. Παράλληλα, ορίστηκε τα εν κυκλοφορία τραπεζογραμμάτια να μην υπερβαίνουν το ποσό των 1.500.000 δραχμών. Τελικά, η Τράπεζα επανέλαβε την εξαργύρωση των τραπεζογραμματίων το Δεκέμβριο του 1848, προτού εκπνεύσει η από το νόμο προθεσμία. Προς τα τέλη της περιόδου, η Εθνική Τράπεζα ανανεώνει το εκδοτικό της προνόμιο: το 1861 εξασφαλίζει, δια του Νόμου ΠΣΙ' της 16ης Δεκεμβρίου 1861, το δικαίωμα έκδοσης χαρτονομισμάτων για 25 χρόνια, δηλαδή για την περίοδο 1867-1891. Ως αντάλλαγμα για την ανανέωση του εκδοτικού της προνομίου η Εθνική αναλαμβάνει τη χορήγηση τριεγγυημένων αγροτικών δανείων, προσωπικής ασφαλείας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η παραχώρηση εκδοτικού προνομίου συνδέεται με την άσκηση της αγροτικής πίστης από τον τραπεζικό οργανισμό³⁶.

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σύμφωνα με τον ιδρυτικό της Νόμο (30 Μαρτίου 1841), η Τράπεζα αποκούσε δικαίωμα να εκδώσει και να θέσει σε κυκλοφορία τραπεζογραμμάτια αξίας όχι μικρότερης των 25 δραχμών. Η πρώτη έκδοση πραγματοποιήθηκε, μετά από συνεννοήσεις του Γ. Σταύρου με τον Eynard, στη Γαλλία και την αποτέλεσαν λιθογραφικά τυπωμένα χαρτονομίσματα μιας όψεως, αξίας 25, 50, 100 και 500 δραχμών. Η συνολική αξία των τυπωθέντων χαρτονομισμάτων έφθασε τις 600.000 δραχμές. Μια δεύτερη έκδοση πραγματοποιείται, ξανά στη Γαλλία, το 1847. Τέλος, μετά την άρση της αναγκαστικής κυκλοφορίας των τραπεζογραμματίων της, η Εθνική προβαίνει στην τρίτη έκδοση χαρτονομισμάτων της υπό εξέταση περιόδου: σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου της 9ης Αυγούστου 1848, η Τράπεζα εκδίδει τώρα και τραπεζογραμμάτια αξίας 10 δραχμών. Η τύπωση των νέων τραπεζογραμματίων, τα οποία είναι και πάλι μιας όψεως, πραγματοποιείται στην Αγγλία, η δε επιστασία της κατασκευής των ανατέθηκε στο Γάλλο οικονομολόγο Λεμαίτρ. Τα τραπεζογραμμάτια της νέας έκδοσης τίθενται σε κυκλοφορία το Σεπτέμβριο του 1849³⁷.

*Τρίτη έκδοση τραπεζογραμματίων μιας όψεως της Εθνικής Τράπεζας, 1849.
Στη φωτογραφία το τραπεζογραμμάτιο των 100 δραχμών.*

Επιλογική παρατήρηση

Η νεοελληνική νομισματική ιστορία απηχεί τις πολιτειακές μεταβολές του αρχόμενου 19ου αιώνα, ενώ η Ελλάδα (αν και στην απώτερη ευρωπαϊκή περιφέρεια) μοιάζει να έχει το δικό της μερίδιο από τις διεθνείς οικονομικές κρίσεις, οι οποίες εισάγονται με τη μορφή νομισματικών διαταραχών. Όπως, ωστόσο, σημειώθηκε η ασθένεια του νομίσματος δεν μπορεί παρά να απεικάζει βαθύτερες, εσωτερικές και εξωτερικές, κρίσεις. Οι παραπάνω διαπιστώσεις καθίστανται περισσότερο ορατές, όσον αφορά τη μελέτη της επόμενης περιόδου της νεοελληνικής νομισματικής ιστορίας, της περιόδου 1867-1910.

Ευχαριστίες

Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στις κυρίες Α. Μπουλαλά και Α. Ξένου, Τράπεζα Ελλάδος – Τμήμα Γραμματείας & Δημοσίων Σχέσεων, για τη βοήθειά τους και την κοινοποίηση βιβλιογραφικού υλικού. Πολύτιμη υπήρξε η βοήθεια του κ. Αιναρδάκη, όσον αφορά τη διευκρίνιση ειδικών νομισματικών ζητημάτων. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε, και από αυτή τη θέση, την κυρία Ε. Τσούτη για τις ουσιαστικές παρατηρήσεις της κατά την εκπόνηση του κειμένου καθώς και για την επιμέλεια της παρουσίασης. Οι φωτογραφίες των τραπεζογραμματίων αντλήθηκαν από το λεύκωμα: Αίρφα Τράπεζα Πίστewς, Τα χαρτονομίσματα της Ελλάδος, από το 1828 έως σήμερα, Αθήνα, 1994.

Οι φωτογραφίες των κερμάτων προέρχονται από την ανέκδοτη φωτογραφική η αναπαραγωγή της νομισματικής συλλογής της Τράπεζας της Ελλάδος.

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

υποσημειώσεις

- ¹ M. BRUGUIERE, *Monnaie*, in: *idem* (επιμ.), *Dictionnaire des sciences historiques*, Παρίσι, PUF, 1986, σ. 687.
- ² Για τις παραπάνω παρατηρήσεις, βλέπε αναλυτικότερα: M. BLOCH, *Esquisse d'une histoire monétaire de l'Europe* Παρίσι, Cahiers des Annales, no. 9/ A. Collin, β' έκδ., 1954, *passim* & P. VILAR, *Or et monnaie dans l'histoire, 1450-1920* Παρίσι, Flammarion, 1974, σ. 20-21.
- ³ Ε. ΠΡΟΝΤΖΑΣ, *Η αυθεντία του νομίσματος στη νεοελληνική κοινωνία. Η περίοδος των διατακτικών κερμάτων, 1885-1910*, Αθήνα, ΕΜΝΕ, 1995, σ. 22.
- ⁴ Υπουργείον Οικονομικών. Γενική Διεύθυνσις Δημοσίου Λογιστικού, *Τα ελληνικά νομίσματα*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1932, τ. Α', σ. 6.
- ⁵ Υπουργείον Οικονομικών *Τα ελληνικά νομίσματα...op. cit.*, σ. 9-10, Γ. ΚΑΤΣΕΛΙΔΗΣ, *Το νόμισμα*, Αθήνα, ΕΕΤ, 1996, ανατύπωση της εκδόσεως του 1902, σ. 275.
- ⁶ Υπουργείον Οικονομικών ... *op. cit.*, σ. 9
- ⁷ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος έτους 1829, φύλλο 55.
- ⁸ Στην επί των Οικονομικών Επιτροπή μετέχει από τις αρχές του 1830 και ο Γ. Σταύρος, ο μετέπειτα πρώτος Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας.
- ⁹ Υπουργείον Οικονομικών ... *op. cit.*, σ. 11.
- ¹⁰ Cf. Ι. ΚΟΚΚΙΝΑΚΗΣ, *Νόμισμα και πολιτική στην Ελλάδα, 1830-1910*, Αθήνα, ΕΕΤ/Αλεξάνδρεια, 1999, σ. 71-72.
- ¹¹ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος έτους 1830, φύλλο 11, Ψήφισμα Ε'.
- ¹² Για τα παραπάνω, cf. Υπουργείον Οικονομικών ... *op. cit.*, σ. 10, Ν. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Η ιστορία της δραχμής*, Αθήνα, Ελληνικό Νόμισμα, χχ. [1983], σ. 13.
- ¹³ Ν. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Η ιστορία της δραχμής ... op. cit.*, σ. 11-12. Στην ίδια πηγή διαβάζουμε ότι ο Υψηλάντης, αποδεχόμενος την αρχηγία της Φιλικής Εταιρείας, απεδέχθη και τη σημαία με την παράσταση του φοίνικα, η οποία άλλωστε θύμιζε έντονα τη ρωσική.
- ¹⁴ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος έτους 1831, φύλλο 50, Ψήφισμα ΚΖ', 17.6.1831.
- ¹⁵ Αυτή είναι η ορολογία που χρησιμοποιεί το ψήφισμα. Πρόκειται βέβαια για την Εθνική Χρηματιστική Τράπεζα, την οποία ο Καποδίστριας προσπάθησε να συστήσει. Η Χρηματιστική Τράπεζα διαλύθηκε το 1833.
- ¹⁶ Β. Διάταγμα της 8/20 Φεβρουαρίου 1833, Περί ρυθμίσεως του νομισματικού συστήματος, άρθρο 4.
- ¹⁷ Εγκύκλιος της 13/25 Φεβρουαρίου 1833, *Ο επί των Οικονομικών Γραμματεὺς της Επικρατείας, προς άπαντας τους Διοικητάς και Τοποτηρητάς, Επιθεωρητάς, Διευθυντάς και Επιστάτας των Τελωνείων του Βασιλείου*, 13/25 Φεβρουαρίου 1833.
- ¹⁸ Είναι γνωστά τα φιλελληνικά αισθήματα του βασιλιά της Βαυαρίας και πατέρα του Οθωνα, Λουδοβίκου, τα οποία οπωσδήποτε εντάθηκαν λόγω της λατρείας του προς την ελληνική αρχαιότητα.
- ¹⁹ Εγκύκλιος της 13/25 Φεβρουαρίου 1833, *Ο επί των Οικονομικών Γραμματεὺς της Επικρατείας ... loc. cit.*
- ²⁰ Όσον αφορά την ημερομηνία αποσύρσεως των ελληνικών χάλκινων κερμάτων (υποπολλαπλασίων του φοίνικα) αυτή δεν στάθηκε δυνατό να τηρηθεί, καθώς τεχνικές δυσκολίες επέτρεψαν την εκτύπωση ικανού αριθμού νέων χάλκινων κερμάτων. Με μεταγενέστερο, επομένως, Β. Διάταγμα καθορίζεται ότι τα παλαιά χάλκινα νομίσματα θα γίνονται δεκτά όχι μόνο για πληρωμές προς το Δημόσιο Ταμείο αλλά και κατά τις ιδιωτικές συναλλαγές μεταξύ των πολιτών έως την 1/13 Οκτωβρίου 1833. Cf. Β. Διάταγμα της 23 Απριλίου/13 Μαΐου 1833, *περί αλλαγής των παλαιών χαλκονομισμάτων*.
- ²¹ Δηλαδή 9 μέρη άργυρου ή χρυσού και 1 μέρος χαλκού. Για όλα τα παραπάνω στοιχεία,

βλέπε άρθρα 5, 6, 8 και 9 του Διατάγματος.

²² Ι. ΚΟΚΚΙΝΑΚΗΣ, *Νόμισμα και πολιτική στην Ελλάδα, 1830-1910 ... op. cit.*, σ. 73, Γ. ΑΛΟΓΟΣΚΟΥΦΗΣ, Σ. ΛΑΖΑΡΕΤΟΥ, *Νομισματικά καθεστώτα και δημοσιονομικές διαταραχές στη Νεώτερη Ελλάδα. Η δραχμή*, Αθήνα, ΙΜΟΠ, 1997, σ. 41.

²³ Υπάρχει διάσταση στην πρόσφατη βιβλιογραφία σχετικά με το εάν το νομισματικό σύστημα του Οθωνα είναι ή όχι διμεταλλικό. Αν και, όπως φαίνεται από το άρθρο 6 του Διατάγματος της 8/20 Φεβρουαρίου 1833, η ληφθείσα νομισματική βάση είναι ο άργυρος, ο καθορισμός κοπής και χρυσών νομισμάτων με την ίδια αναλογία πολυτίμου μετάλλου απηχεί διμεταλλικές πρακτικές. Για τη διμεταλλική λογική της νεογέννητης δραχμής συνηγορεί και η σχετική έκδοση της Τράπεζας της Ελλάδος, όπου η σύνδεση της νέας δραχμής του Γεωργίου Α' με το διμεταλλισμό παρουσιάζεται ως συνέχεια του προηγούμενου οθωνικού συστήματος, που εξετάζουμε εδώ. Τράπεζα της Ελλάδος, *Τα πρώτα πενήντα χρόνια της Τραπεζής της Ελλάδος*, Αθήνα, 1978, σ. 24.

²⁴ Ν. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Η ιστορία της δραχμής ... op. cit.*, σ. 20.

²⁵ Β. Διάταγμα της 8/20 Φεβρουαρίου 1833, *περί διατιμήσεως ξένων νομισμάτων παραλληλιζόμενων με το νέον Ελληνικόν*.

²⁶ Ι. ΚΟΚΚΙΝΑΚΗΣ, *Νόμισμα και πολιτική στην Ελλάδα, 1830-1910 ... op. cit.*, σ. 73.

²⁷ Β. Διάταγμα της 17/29 Αυγούστου 1833, *περί απαγορεύσεως των τουρκικών νομισμάτων*.

²⁸ Β. Διάταγμα της 15/27 Ιουνίου 1836, *περί συστάσεως Νομισματοκοπείου και Σφραγιστηρίου*.

²⁹ Τα στοιχεία που αφορούν τις πρώτες κοπές της δραχμής, των πολλαπλασίων και των υποδιαρρέσεων της, κατά την περίοδο 1833-1862, αντλήθηκαν από τις εξής εκδόσεις: *Το Βασιλικόν Νομισματοκοπείον των Αθηνών*, Αθήνα, 1963, σ. 13-18, Ν. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Η ιστορία της δραχμής ... op. cit.*, σ. 21-33, Υπουργείον Οικονομικών. Γενική Διεύθυνσις Δημοσίου Λογιστικού, *Τα ελληνικά νομίσματα*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1932, τ. Α', σ. 19-20, Ν. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Οι κοπές των νομισμάτων του Οθωνα στο Βαυαρικό Νομισματοκοπείο, Συλλεκτικός Κόσμος* τχ. 8-9, ΓΚ. ΜΑΟΥΡΕΡ, *Ο ελληνικός λαός*, Τόμος, Α' Χαϊδελβέργη, 1835, ελληνική έκδοση, Αθήνα 1976, επιμέλεια-σχόλια Τ. Βουρνάς.

³⁰ Γ. ΚΑΤΣΕΛΙΔΗΣ, *Το νόμισμα*, Αθήνα, ΕΕΤ, 1996, ανατύπωση της εκδόσεως του 1902, σ. 276.

³¹ Ε. ΚΕΧΑΓΙΑΣ, *Το νέον νομισματικόν σύστημα*, Αθήνα, 1875, σ. 8.

³² Β. Διάταγμα της 12/24 Ιουλίου 1843, *περί εγκρίσεως του Καταστατικού της Εθνικής Τραπεζής της Ελλάδος*.

³³ Ν. Δ. ΚΟΥΓΕΑΣ, *Η τιμή του συναλλάγματος και η νομισματική πολιτική στην Ελλάδα (1843-1879)*, Αθήνα, ΜΙΕΤΕ, 1992, σ. 50.

³⁴ Για μια συνολική επισκόπηση του ζητήματος, cf. Ν. Δ. ΚΟΥΓΕΑΣ, *Η τιμή του συναλλάγματος ... op. cit.*, σ. 53-55.

³⁵ Γ. ΚΑΤΣΕΛΙΔΗΣ, *Το νόμισμα ... op. cit.*, σ. 284.

³⁶ Σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα, cf. C. BREGIANNI, *Les Banques, l'agriculture et l'Etat. Stratégies du crédit et politique agraire en Grèce, XIXe -XXe siècles*, Διατραπεζική Διατριβή, Paris I, 2000, σ. 72-73.

³⁷ Τα παραπάνω στοιχεία αντλήθηκαν από την έκδοση: Alpha Τράπεζα Πίστωσης, *Τα χαρτονομίσματα της Ελλάδος από το 1828 έως σήμερα*, Αθήνα, 1994, σ. 24-34.

ΧΑΡΤΟΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1828-1866

